

Happen in de hondenpoep - het werk van Manon Uphoff in klas en leeskring

In dit nummer over taboes is een bespreking van het werk van Manon Uphoff niet zo’n verrassende keus. De jonge Utrechtse schrijfster is in haar werk op allerlei terreinen bezig met het zoeken naar grenzen en de stappen die mensen daaroverheen zetten. Joop Dirksen besprak met name haar debuutbundel ‘Begeerte’ in zijn klassen en lees-kringen.

Joop Dirksen De debuutbundel van Manon Uphoff, *Begeerte* kreeg meteen na het verschijnen in 1995 erg veel aandacht. Het boek werd genomineerd voor de AKO-literatuurprijs, de Anton Wachterprijs en de ECI-prijs. De kritieken waren over het algemeen erg positief, en dat bleef toen ze in 1997 de roman *Gemis* publiceerde en in 1998 de verhalenbundel *De Fluwelen Machine*. De reacties van de lezers uit mijn omgeving, de leerlingen met wie ik het titelverhaal uit *Begeerte* besprak en van wie er daarna nogal wat de hele bundel en/of een ander boek van Uphoff lazen, en de deelnemers aan mijn lees-kringen, met wie ik de hele bundel *Begeerte* besprak, kwamen in grote lijnen aardig overeen: men vond haar werk niet ‘mooi’ maar wel ‘pakkend’. Er werden formuleringen gebruikt als ‘haar verhalen ‘schuren’, ‘schrijven’.’ Opvallend was dat op de vraag, welk verhaal uit *Begeerte* door de leeskring-deelnemers het meest gewaardeerd werd, elk verhaal wel door enkele mensen werd genoemd, én dat nogal wat mensen aangaven, zeker ook de andere boeken van Uphoff te gaan lezen. Voldoende reden om eens wat

uitgebreider stil te staan bij het werk van deze auteur.

Getalenteerd vertelster Manon Uphoff werd in 1962 geboren in Utrecht, in een erg groot gezin: haar vader bracht uit zijn eerste huwelijk vijf kinderen mee, haar moeder twee, en samen kregen ze nog vijf kinderen, waarvan Manon de derde was. Ze was een ‘vaderskindje’, creatief net als hij. Haar fantasie werd gevoed door de werkelijkheid van het gezin om haar heen: de verschillende (half)broers en zussen leverden door hun gedrag het materiaal waarmee een getalenteerd vertelster moeiteloos aan de slag kan. Sporen van het leven in dat gezin zijn in nogal wat verhalen uit *Begeerte* terug te vinden: de vroege ontmaagding door een vreemde in ‘Begeerte’, de zwak-zinnige broer in ‘Palingen en Preken’, de oudere zus die de verkeerde mannen kiest, in ‘Brand’. Heel duidelijk autobiografisch is/likt overigens *Een dankbare plek* in de bundel *De Fluwelen Machine*, over een bezoek aan Sarajevo, de geboorteplaats van de vriend van de ik; overigens in mijn ogen het zwakste verhaal van deze, als geheel erg sterke bundel.

Haar tweede boek, *Gemis* lijkt voort te bouwen op de sfeer die zich ontrolde in een aantal verhalen uit *Begeerte*: Mara, de hoofdpersoon is een zusje van ‘het meisje’ uit *Begeerte*, of uit *De dwerg*. Ze experimenteert met haar seksualiteit, met mannen, met begeerte, lust en pijn. Het zijn allemaal thema’s die in uiteenlopende vormen terugkomen in het werk van Uphoff. Ook in de verhalen uit haar derde boek, *De Fluwelen Machine*, al zijn die voor mijn gevoel wel duidelijk anders van toon.

Wat opvalt in het titelverhaal uit *Begeerte*, is de afstandelijkheid: ‘het meisje’, ‘de man’. Het meisje doet dingen die bij mijn leerlingen al heel snel reacties opriepen in de trant van ‘die meid is gestoord’. Dat is altijd een leuk startpunt voor een klassengesprek (vind ik): ‘Waarom vind je haar gestoord?’ Keurig gerangschikt komen dan:

- ze trekt aan de nagelriemen van haar vingers tot het vel scheurt, en kijkt dan naar de langzaam opwellende, dik wordende bloeddruppel, die in schuine lijnen naar beneden druipt.
- ze houdt van sprookjes die niet goed aflopen.
- ze drukt in de bus opzettelijk te vroeg op het knopje.
- maar vooral: ze gaat met een wildvreemde man mee en laat zich

door hem in een bepaald niet uitnodigende omgeving ontmoagden, waarbij ze er ook nog een soort gevecht van maakt.

Herkenning

Als je aansluitend op zo'n opsomming zou vragen wie in de klas dit soort dingen ook wel eens doet of gedaan heeft, kun je naar alle waarschijnlijkheid rekenen op een diepe stilte. Maar bij een iets andere vraagstelling durft/

kan men de herkenning wel verwoorden:

- het te vroeg op het knopje duwen is 'natuurlijk' gewoon een manier om grenzen te verkennen, lekker tegendraads te zijn en te zien hoe volwassenen daarop reageren. Op school zie je voortdurend voorbeelden van dat soort acties.
- van sprookjes houden die niet goed aflopen: natuurlijk zijn verhalen

die 'goed' eindigen, over het algemeen favoriet, maar soms bekruipt je om verschillende redenen, de behoefte aan een 'echter', dus niet zo goed einde; de werkelijkheid is nou eenmaal vaak niet zo 'gelukkig'.

- je eigen vel scheuren en dan vol aandacht de bloeddruuppel bekijken: de grens tussen pijn en fijn komt hier ten tonele.

Een aardige samenloop van omstandigheden bij de behandeling van dit verhaal in mijn havo-4 klas was dat de jongen die op de opmerking over die grens tussen pijn en fijn het meest verbaasd en afwijzend reageerde, bij enig doorvragen aangaf dat hij rugby speelde. Het beeld dat ik vervolgens uit de losse pols schetste, hoe hij na een rugbywedstrijd, moe en gedeukt, vol schrammen in een kleedkamer zou zitten terugkijken op een heel geslaagde middag, maakte voor hem en voor de resterende 'twijfelaars' ineens een heleboel van Uphoffs thematiek duidelijk: veel leuke dingen hebben ook een pijnlijke kant: je krijgt niets voor niets, iets bereiken wat je erg graag wilt, kost bloed, zweet en tranen. De jongen snapte dat veel klasgenoten hem al even gestoord zouden noemen met zijn voorkeur voor zo'n harde sport, als dit meisje.

Blijft natuurlijk het laatste aspect, de stap van het jonge meisje om zich door een wildvreemde man te laten ontmoagden; als je al als meisje die neiging (gehad) hebt, dan laat je dat natuurlijk in een volle havo-4 klas niet horen: je reputatie is uitermate kwetsbaar. Duidelijk is dat de nieuwsgierigheid van de één wat eerder en wat verder in actie wordt omgezet dan die van de ander, maar iedere leerling herkende - natuurlijk - wel die nieuwsgierigheid.

Compliment

Een ander opmerkelijk verhaal, voor leerlingen en voor volwassenen, is het slotverhaal uit *Begeerte*, 'Poep'. Enkele leden van mijn leeskringen gaven aan dat ze letterlijk misselijk waren geworden tijdens het lezen van dit verhaal. Voorwaar een compliment voor de auteur.

'Poep' vertelt over de ontmoeting van de eigenares van een schitterend huis en een arme man die vol bewondering is voor dat huis. In een merkwaardige opwelling stelt ze de man voor dat hij in ruil voor het opeten van de twee enorme, dampende bolussen die haar deense doggen zojuist hebben geproduceerd, de sleutels van het door hem zo bewonderde huis krijgt. Een voor de hand liggende vraag na het lezen van dit verhaal is natuurlijk: 'Voor wat op aarde zou jij ertoe overgaan om te happen in de hondenpoep?' Of iets minder pittig verwoord: 'Hoever zijn mensen, zijn wij bereid te gaan om ons doel te bereiken?' De andere kant van het verhaal is natuurlijk de wreedheid van de vrouw, haar haast sadistische spel met de arme voorbijganger, dat zich echter tegen haar keert.

Een derde verhaal in de bundel *Begeerte*, het verhaal dat ik zelf het beste vind, is 'Blikman en Sartorius.' Het is een vrij lang verhaal over twee mannen, een jager en een preparateur. Blikman, de preparateur raakt al bij de allereerste kennismaking onder de indruk van de uitstraling van Sartorius, een echte man. Blikman is niet homofiel, maar ervaart de mannelijke uitstraling van de ander en realiseert zich dat deze Sartorius weet heeft van de zaken waar het in het leven echt om gaat, leven en dood en voortplanting. Hij luistert gefascineerd naar de verhalen van Sartorius over het doden van gevaarlijke dieren, en de aantrekkings-

kracht die daarvan uitgaat op vrouwen, die 'hun blote armen naar hem uitstrekten en zijn lichaam naar het bed lokten.'

Sartorius loopt een fatale ziekte op en vraagt Blikman om hem neer te schieten voor de aftakeling voltooid is. Sartorius wil weten wat de tijger weet als de dodelijke kogel op hem afkomt: hoe is het om te sterven. De bangelijke, geremde Blikman schiet zijn held dood en voelt fysiek hoe het is om te doden. Zoals Sartorius al eerder zei: 'Als je eenmaal de trekker hebt overgehaald, kun je niet meer terug. Dan kun je helemaal nooit meer terug.'

Meest opvallende thema's

De meest opvallende thema's uit het werk van Uphoff zijn in de boven besproken verhalen eigenlijk al aan bod gekomen. Een min of meer willekeurige opsomming van waar het in haar werk zoal om draait:

1. Elke emotie heeft een keerzijde: geen begeerte zonder walging, geen lust zonder pijn.

Dit is al ter sprake gekomen bij het titelverhaal uit *Begeerte*: het meisje geeft zich aan de man maar maakt er een gevecht van: hij moet ook vechten, en er vloeit bloed. In *Vlees* is er de vieze, zurig ruikende 'Hazelaar' die een grote aantrekkingskracht op het meisje uitoefent; de dwerg uit het gelijknamige verhaal zegt het letterlijk: 'Lust combineert goed met walging, neem dat maar van Buddenbroek aan', als hij beschrijft hoe met name vrouwen hem enerzijds als een rareiteit bekijken, maar anderzijds hevig opgewonden van hem raken en hem onder hun rokken halen '... om hun daar met handen en tong te geven wat hun mannen niet kunnen of willen.' Mara, de hoofdpersoon uit *Gemis*

begint een relatie met Helmi, die hevig last heeft van acne: 'De puistjes bedekten zijn gezicht als paddestoelen nat hout en om hem heen hing de geur van teerzeep en zwavel. Soms had zijn huid in de knipperende verlichting van de zolderkamer iets griezeligs,....' 'Wat moet ze met zo'n puistenkop?', ving ik op op school.'

Het heeft er alle schijn van dat de opwinding groeit dankzij de afschuw, dat de bloem op de mestvaalt lekkerder geurt dan in een zilveren vaas.

2. Mensen zijn steeds op zoek naar de vervulling van een gemis.

In het eerste verhaal uit *De Fluwelen Machine*, treffend 'Eén' geheten, is een siamese tweeling aan het woord die het aan elkaar vastzitten als volstrekt normaal ervaart, verbaasd heeft moeten constateren dat de meeste mensen 'afgescheiden individuen zijn die zich alleen in de seksualiteit in elkaar kunnen verliezen'. 'Het afgescheiden zijn zit de mens niet in het bloed' zegt de hoofdpersoon.

In zo ongeveer alle verhalen van Manon Uphoff is een hoofdpersoon inderdaad bezig met 'gemis', op zoek naar iets wat bij hem hoort, gehoord heeft, of zou moeten horen. Dat kan een mens zijn (Barg, de Budelse fabrieksarbeider die de hoofdpersoon is in het verhaal 'De Bruid', besluit een Poolse bruid te nemen, en eindigt nog eenzamer dan hij daarvoor was) of een gevoel (de vrouwelijke hoofdpersoon uit 'Tanden' zoekt de grenzen van de pijn, laat zich op die zoektocht zonder verdoving en zonder consideratie behandelen door een tandarts, en strooit als haar hele gebit in orde is gemaakt, kiezeltjes door haar eten om weer naar hem terug te kunnen, naar de tandarts, die haar zonder haar ooit niet een vinger elders aangeraakt te hebben, intiemer heeft leren kennen

dan de meeste mensen, in de onbeschermde van de vreselijke pijn die zij in zijn stoel lijdt), of een voorwerp (al is die omschrijving misschien niet zo geslaagd, voor de inhoud van het potje dat de eunuch uit het verhaal ‘Het Potje’ geen moment uit het zicht verliest, tot hij in half bewusteloze toestand er toch van gescheiden wordt, tot zijn grote ontzetting, woede en verdriet).

Mensen zijn niet ‘af’, niet compleet, niet tevreden met wat ze hebben; ze worden voortgedreven door het gemis.

3. Grenzen zijn er om op te zoeken en te overschrijden.

Het meest treffende voorbeeld hierbij is voor mijn gevoel de manier waarop Mara met Helmi omspringt. Ze heeft al een reeks experimentele ervaringen achter de rug op het gebied van seksualiteit: ze gaat op haar dertiende met een vreemde man mee om zich te laten ontmaagden, gaat in een openvallende kimono met gespreide benen ’s avonds voor het open raam zitten om te zien of ze als hoer aantrekkingskracht heeft. Meteen als ze Helmi ziet, weet ze dat hij van haar zal worden, niet ondanks zijn puistenkop, zoals haar vriendinnen denken, maar juist dankzij zijn gehavende uiterlijk. Hij is seksueel nog onervaren en zij provoceert hem, windt hem op, windt hem om haar vinger ‘Ik vond het prettig als hij zo nerveus transpireerde wanneer ik dicht bij hem kwam zitten.’

Als zijn moeder hun relatie bedreigt door tegen Helmi te zeggen dat Mara geen partij voor hem is, ‘een Gymnasiummeisje, geen rust in haar kont’, geeft ze zich prompt aan hem, niet vanuit lust, maar als bindmiddel. Hij adoreert haar en zij gaat stap voor stap verder, kijkend hoever zij zelf durft te gaan, en hoever hij haar zal laten gaan, wanneer de grens voor haar of hem

bereikt is. Zelfs als zij hem met een puntige scherf van een bierflesje, speciaal daarvoor kapotgeslagen, in zijn rug gaat kerven, laat hij dat slaafs toe. Maar: ‘Het feit dat Helmi zich zo gehoorzaam had geschikt, zonder vraag of tegenstand, veroorzaakte een diepe angst en treurigheid. Hij sprak er met niemand over. Ook niet met mij, zelfs niet toen een van de krasjes toch was gaan ontsteken.’

De relatie tussen Mara en Helmi doet denken aan de houding die de hoofdpersoon en haar zus innemen in *Brand* tegenover het andere geslacht: daar wordt de man gepresenteerd als iemand ‘die graag een hand om het middel van mijn zus klemde, nog liever haar angst inademde en het precieze geluid kende van zijn vlakke hand op haar gezicht.’ De zus daagt haar gewelddadige vriend steeds uit tot hij haar neemt, desnoods na, en mét geweld.

En de ik staat jaren later op het balkon van haar flat en kijkt haar minnaar na die wegfietst: ‘Ik voelde de warmte van zijn huid nog op de mijne, en de schroeiplekken van zijn klappen op mijn wangen. Rillend leunde ik over de balustrade en jankte hem als een hondje terug mijn bed in. Het was de eerste nacht dat ik het hart van mijn zus in mijn borst voelde kloppen. Na een tijdje verbaasde ik me er niet meer over dat in alle aan mijn zus gewijde gedachtenfilms het kortstondige moment van haar bevrijding (Stralend en mollig loopt ze door de straat. Ze draagt een wapperende jurk, die haar ronde billen toont. Haar koperbruine haar danst op haar rug) altijd weer ruw onderbroken werd door een links in beeld komende mannenhand, die als een wolvenklem om haar heup slaat en maar aan het lusje van haar jurk hoeft te trekken om haar naakte lijf te kunnen voelen.’

Mara lijkt de echte man in Helmi te

willen wakker maken, de man die haar desnoods met geweld zal opvullen, haar gemis wegnemen.

4. Seksualiteit is een drift, gekoppeld aan macht, agressie.

Dit spreekt na het voorgaande eigenlijk al wel voor zich. Maar ook in andere verhalen komt dit aspect naar voren. Seks is vrijwel nergens teder, zacht, lief. Opmerkelijk is de passage uit het verhaal ‘Blikman en Sartorius’ waarin Blikman, de kalme, beheerste, gepromde preparateur vertelt over de kortstondige relatie met de enige vrouw die hij naast zijn moeder gekend heeft. ‘In zijn fantasieën had hij zichzelf altijd als een kalm en rustig minnaar voorgesteld, maar op het moment dat haar lippen de zijne raakten en hun tongen als zeedieren om elkaar kronkelden, ontplofte er een bom in zijn lendenen. Met zwarte vlekken voor de ogen en haar geuren in zijn neus, had hij gegrabbeld, geknepen en gewrikt tot hij muurvast in haar zat. Als een treiterig langzaam en te stijf opgewonden stuk blikken speelgoed liep hij ratelend in haar af, zoog haar volle onderlip naar binnen en drukte haar borsten plat tegen zijn ribbelige borst. Na afloop lag ze rillerig naast hem, haar haren uitgewaaierd op het kussen, haar nette hand om zijn pik, die weer een keurig muisje leek. Ze kneep er zachtjes in alsof ze niet kon geloven dat dit bruine leverworstje haar zojuist binnenstebuiten had gekeerd.’ Blikman is zo geschrokken van zijn eigen hartstocht dat hij het contact met haar verbreekt, bang dat zij zijn dood zal worden.

5. Onder de oppervlakte van beschaving die vaak niet veel meer is dan angst, geremdheid, zit ‘echte’, basale mannelijkheid en ‘echte’, basale vrouwelijkheid.

Ook dit is te demonstreren aan wat er in het bovenstaande al aan voorbeelden gegeven werd. Of het verhaal zich in artistieke kringen afspeelt, in de omgeving van een zinkfabriek of in alternatieve milieus, overal zijn de mannen en vrouwen bezig met hetzelfde, hun 'onafheid', hun verlangen, hun begeerte. Dat die in het ene milieu wat subtieler verpakt wordt dan in het andere, spreekt voor zich, maar door het unieke verschijnsel dat we in literatuur een inkijkje krijgen in de gedachten, gevoelens en ervaringen van verzonnen mensen en daarmee die van hun verzinner, en daardoor tegelijk onze eigen binnenkant weer eens wat helderder naar voren zien komen, valt te constateren dat alle exemplaren van de soort 'mens' toch erg veel gemeen hebben met elkaar. Dat gemeenschappelijke kun je dan omschrijven met het verlangen naar liefde, of de begeerte naar seksuele vervulling, of nog basaler als een instinctieve voortplantingsdrift: mannetjesmensen willen net als mannetjesdieren dekken, en vrouwtjesmensen willen net als vrouwtjesdieren gedekt worden. Overleven en voortplanten als basisactiviteiten.

6. Wij willen huiveren, voelen wat het slachtoffer voelt.

Nóg één van de dingen die wij mensen met elkaar gemeen hebben, boeit ons in de verhalen van Manon Uphoff. De leerlingen en de leeskringleden die zeiden dat haar verhalen niet 'mooi' zijn, of, in leerlingtermen 'leuk', maar dat ze je wel raken, dat ze schrijven, zeggen in feite dat ze willen huiveren. Het is niet 'leuk' als een meisje met een glasscherf snijdt in het vel van een jongen, het is niet 'leuk' als een tandarts een vrouw zo pijn doet dat ze witte flitsen door zich heen voelt trekken, het is niet 'leuk' als een meisje zich min of meer laat verkrachten, als een

man hapt in de hondenpoep, als een keizerin geilt op het af laten hakken van hoofden. En toch zijn het situaties die ons als toeschouwer dat dubbele gevoel geven dat we ook uit de werkelijkheid kennen: de combinatie van gefascineerd toekijken en tegelijkertijd walgend je blik afwenden, de drang die aan de basis ligt van ramptoeisme, die mensen elkaar laat verdringen rondom een bloederig ongeluk.

We willen weten wat de tijger weet, we willen vanuit de veiligheid van ons alledaagse bestaan ervaren hoe het is als je... en dan vul maar weer in. Het is een soort basale interesse, veel meer dan gewoon maar nieuwsgierigheid of sensatiezucht, het is echt willen ervaren wat bij het leven hoort, zich op of net over de grens ervan afspeelt, tegelijk pijn en fijn is, orgasme en doods-kreet, opwinding en ellende. Dat is wat er in de boeken van Manon Uphoff wordt verwoord, en over het algemeen zo wordt verwoord dat het lezers raakt, even een blik gunt over de rand van hun alledaagse leven. ■